

En PDF-artikel fra www.salmedatabasen.dk

Så mærk det synge gennem blodet!

Om Jørgen Gustava Brandts salmedigtning, af Lotte Thyrring Andersen

Så mærk det synge gennem blodet!

Om Jørgen Gustava Brandts salmedigtning

Af Lotte Thyrring Andersen, seniorforsker, mag.art., ph.d.

Det glæder mig at bidrage til *Salmedatabasen* med en artikel om Jørgen Gustava Brandts salmer. For jeg holder meget af Brandts forfatterskab og har beskæftiget mig med det igennem snart mange år. Jeg har skrevet ph.d. om gen-tagelsen og virkelighedsopfattelsen i Brandts digtning og udgav afhandlingen som bog i 2003. Desuden har jeg skrevet mange artikler om Brandt, blandt andet om salmerne, som jeg har arbejdet med i forskellige sammenhænge (jf. litteraturlisten). Endelig havde jeg den glæde at lære Jørgen Gustava Brandt at kende som menneske, og jeg satte ham meget højt.

Jeg vil lægge ud med at fortælle lidt om forfatterskabet og efterfølgende forsøge at indfange Jørgen Gustava Brandts tanker om det at skrive moderne salmer. Herefter vil jeg gennemgå de tre salmer, som indgår i *Den danske Salmebog*: nummer 14: ”Tænk, at livet koster livet”, nummer 285: ”Hør himmelsus i tredie time”, og nummer 449: ”Vor herre tar de små i favn”. Desuden vil jeg komme ind på ”Muren er sin egen skrift” (”Vinduesmorgensang”), som indgår i salmebogstillægget *100 salmer* (2016). Brandts salmer er alle fra samlingen *Giv dagen dit lys*, som forfatteren udgav i 1986 i samarbejde med komponisten Ole Schmidt.

Forfatterskabet og litteraturhistorien

Jørgen Gustava Brandt er – og var – en ener i dansk litteratur. En stor digter og en særegen og original stemme. Han debuterede i 1949 med digtsamlingen *Korn i pelegs mark*, men allerede i tidsskriftet *Heretica* (1948-53) gjorde han sig bemærket som essayist. Sammen med Frank Jæger talte han efterkrigstidens ideologiske bekymringer imod i et forsvar for den nære og poetiske virkelighed. Det skete bl.a. i essayet ”En bjergblomst” (1952), hvor man finder denne smukke passage:

Jeg saa en dag en fasan paa meget nært hold. Der er mange af dem herude. Den var vidunderlig rød

og brun og blaa og gylden. Først stod den helt stille som en ting i bronze. Saa gav den sig til at danse paa stedet, langsomt i rytmen af en tolv-tacters blues, meget yndefuldt, elegant. Men da jeg nærmede mig mere, løb den over engen som en almindelig høne og blev borte i den hvide vide verden.¹

Sådan kunne man altså også skrive i begyndelsen af halvtredserne, og Brandt gjorde det uden at ryste på hånden. Til stor ærgrelse for nogle medlemmer af *Heretica*-kredsen, der havde svært ved at tilgive Brandt hans poetiske og humoristiske overskud. Men Brandt var sin egen, og det klare – religiøse – blik for øjeblikkets mirakuløse dans skulle vise sig at blive et særkende ved det store og mangfoldige forfatterskab. I godt 50 år udgav Brandt inden for næsten alle genrer: lyrik, prosa, essayistik, poetik, kritik og salmedigtning. Han fik sit gennembrud med digtsamlingen *Fragment af i morgen* (1960), og blev sammen med bl.a. Klaus Rifbjerg en fremtrædende digter inden for 60er-modernismen. Men til trods for tilhørsforhold og fælles lighedspunkter forblev Brandt en ener, som gjorde livet vanskeligt for periodens litteraturhistoriskrivning. For hvad stiller man op med en religiøs modernist og samtidsorienteret mystiker med interesse for sufi-digtning og svensk højmodernisme, altertavler og moderne billedkunst, filosofi og hverdagens almindelige liv? En digter, som på én gang var en varm fortæller for Bob Dylan, Van Morrison og salmer? Nej, Jørgen Gustava Brandt var ikke mulig at rubricere, og det skyldtes først og fremmest hans grundlæggende dialogiske og selvstændige optik, der forbandt sfærer og områder, der almindeligvis er adskilte. Det var samtalen og samhørigheden mellem jeget og verden, der udgjorde fundamentet for forfatterskabet. Eller som Brandt selv formulerede det i poetikken *Hvad angår poesi* fra 1982:

Digt er vejrtrækning, indånding og udånding. Virkeligheden er den ilt, man først og fremmest

behøver. [...] Hvad det hele virkelig betyder, må andre hellere finde ud af. Men alt er formidling, oversættelse, udveksling, så længe det har nogen varighed.²

Jørgen Gustava Brandt digtning er fuld af vejr og virkelighed – og denne virkelighed går igen i forfatterens tanker og overvejelser omkring det at skrive salmer.

Jørgen Gustava Brandts tanker om moderne salmedigtning

I stykket "Argument", som blev trykt i 1993 i *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster stift* skriver Jørgen Gustava Brandt om sit forhold til salmedigtning.³ Allerede titlen antyder, at der er tale om et forsvaret for en sag, der ikke er given og uimodsigelig. Og forsvaret gælder salmeskrivningen i en tidsalder, hvor kunst og tro – at undersøge og at tjene – ikke opfattes som flere sider af den samme sag, men betragtes som uforenelige modsætninger. Om disse modsætninger handler essayet.

Brandt lægger ud med at ridse situationen op. Han skriver, at enhver kunstnerisk virksomhed beror på en balance mellem det frie udtryk og opgavens formkrav. Med formkrav menes de givne vilkår, som kunsten er underlagt – format, omfang, emne eller noget, som værket skal tjene. At tjene er imidlertid en anfægtelse for den moderne kunst. Den ønsker ikke at *tjene* et budskab; den vil hellere *udforske* og *undersøge* verden i et stadigt opgør med de givne værdier og konventioner. På den anden side ligger det i poesens væsen at *hylde* skabelsen. Som det videre hedder:

udspringet er en religiøs undren over virkeligheden, som ikke skal efterlignes i værket, men værket er kunstnerens svar – eller svaren til – det givne jordeliv, og det ligger altså nær at bryde ud i lovsang, når det forunderlige vækker vores taknemmelighed.⁴

Brandt fortsætter med at påpege et paradoksalt vilkår i den nutidige salmeskrivers situation: at trangen til at skrive en salme og lovprise skabelsen er et spontant udbrud af overskud hos kunstneren. Men den spontane lovprisning må forholde sig til det konfessionelt vedtagne, og det gør salmen til en specialiseret genre. Den konfes-

sionelle lovprisning er nemlig ikke mere et alment anliggende, og det betyder, at kunstneren må tro på sit virke som salmeskriver. Eller helt holde sig fra at skrive salmer. For som Brandt udtrykker det: "En besværligt konciperet lovsang er værdiløs, noget *gemacht* og fortænkt". (s. 54). Omvendt ser Brandt en argumentation for at skrive nye salmer i selve det faktum, at Folkekirken er Ordets kirke. Evangeliernes forkyndelse gør kirken til kirke, og Ordet helliggør menigheden, da den er en forsamling omkring Ordet. Salmen opfatter Brandt således som menighedens lov og tak for Ordet. Eller som han udtrykker det: "Sangen er denne glædes udtryk." (s. 55). Hvilket dog ikke udelukker, at salmen også kan udtrykke sorg, bøn og anger. For i kristen mening er salmens grundfølelse håb: "Håbet er dens vinger." (s. 57).

Brandt kommer herefter ind på, hvorledes salmetraditionens sprog og sprogbrug er bestemt af samtiden og historien. De gamle salmedigtere repræsenterer på hver deres måde deres tid. Men mødet mellem fortid og nutid er frugtbart snarere end et problem. For det er med salmer som med al anden kunst: det mesterlige slår alment igennem på tværs af epoker og tider. Og det mesterlige vil altid inspirere til svar og fornyelse:

Vores salmetradition er stor. Jeg beundrer og elsker den store danske salmedigtning. Men dertil er at sige, at hvis en tradition er levedygtig – og udtryk for liv – vil den permanent kalde på fornyelse. Uanset om man indser det eller ej. Ikke brud, men fornyelsesforsøg. Hermed tænker jeg *ikke* på en slags *Besser-wissen*, en "revision" eller forsøg på at forbedre de gamle, men på nye udtryk i en ny tid. Sådan opstår kontinuitet. Komponisten Igor Stravinsky udtrykte sig sommetider mundtligt i let drillende paradokser. Han sagde engang: Alt hvad der ikke er tradition er plagiat. (s. 57).

At bevæge sig ind i salmetraditionen og det sakrale udtryk kan imidlertid – paradoksalt nok – svække digtningen og gøre den mindre troværdig. I den forbindelse nævner Brandt som eksempler Johannes Jørgensens katolske digte. Og Bob Dylans tekster fra pladen *Saved* (1980), som betragtes som mindre kraftfulde end de tekster,

Dylan skrev både før og siden. Brandt kommer med et par bud på, hvad det mon skyldes: den kristne læres begreber kan virke fremmede på nutidsdigtere, dogmatikken kan hæmme det spontane udtryk, og berøringsangst for de store ord kan lamme kreativiteten. Brandts eget råd lyder: ”I det hele taget tror jeg ikke, at nye salmer [...] skal prøve på at gøre tribut til populariteten. Balancegangen må bestå i at inddrage læren i udtryk for oplevelsen og forholde sig til mulighederne i en stor tradition.” (s. 62).

Det er dog en rodfæstet forestilling blandt litteraturer, at det ikke er muligt at skrive salmer i vore dage. I den forbindelse henviser Brandt til litteraturkritikeren Torben Brostrøm, der i artiklen ”Modernitetens salmedigtning” (*Versets Løvemante*, 1960) analyserer eksempler på nyere danske salmer. K.L. Aastrups salmer ser Brostrøm som udtryk for en stivnet og konventionel kunst, præget af anakronistisk sprogbrug og utidssvarende metaforik. Mens Ole Sarvigs salmer til gengæld viser, hvad en ”modernitetens salme” er. I Brandts omskrivning: ”*det isolerede jeg's kristusoplevelse uden erfaret fællesskab – og uden kirkelig konfession!*” (s. 63).

Brostrøms udgangspunkt er, at et kristent/religiøst fællesskab i vor tid er en historisk umulighed. En salme kan derfor kun lykkes som kunst og digtning, hvis den har rod i en privat jeg-oplevelse. Brandt henviser i den forbindelse til Brostrøms definition af et digt: ”Digtet kan være vækst, men det kan ikke besynges en livsværdi, som det forholder sig betragende, bekendende til.”⁵ Disse udsagn får Brandt til efterfølgende at stille nogle mod-spørgsmål: kan oplevelsen af vækst (og håb) ikke føre til betragtning og bekendelse? Er sekulariseringen som kendsgerning en absolut, uflyttelig sandhed? Og har epoken altid ret, når blot de intellektuelle er nået til bevidsthed om den? ”Jeg ved ikke, hvorfor i alverden man skulle anerkende det”, som Brandt slutter af. (s. 64).

Omdrejningspunktet for Brandts ”Argument” for salmeskrivning er således en dialektisk tænkning, der indebærer et andet syn på modernitetens tidsalder end den alment moderne og nutidige forståelse. I Brandts øjne udelukker den moderne tilværelse ikke nødvendigvis tro og oplevelsen af

fællesskab. Brandt tilhører ganske vist den toneangivende gruppe af modernistiske lyrikere i det 20. århundredes danske litteratur, og hans erkendelse af tab, tomhed og fragmentering – af opløsningstiden – er fremherskende og præcist skildret i forfatterskabets mange værker. Men Brandt er *samtidig* en kættersk digter – i ordets bedste forstand. Hans digtning er religiøst-samtalende inden for modernismens frie form og sprog. Og da litteraturhistoriens modernisme-definitioner først og fremmest har blik for den anti-metafysiske og monologiske skrifttematisering, volder Brandts dialogiske modernisme definatoriske problemer. Med andre ord: Jørgen Gustava Brandt passer ikke ind i de gældende litteraturhistoriske systemer – heller ikke når det drejer sig om salmeskrivning og forholdet til tro og fællesskab.

I essaysamlingen *Vente på et pindsvin* (1981) bringer Jørgen Gustava Brandt et stykke om sin tilbagevendende trang til at skrive salmer. Stykket hedder ”Om salmist-trangen og om Sankt Hans” og kan læses som et for-studium til ”Argument”, da det er skrevet fem år før udgivelsen af salmesamlingen *Giv dagen dit lys* (1986). Brandt omtaler her nogle af sine digte fra samlingen *Her kunne samtale føres* (1978). Det drejer sig om ”Ark”, ”Ordet” og ”Salme”. Brandt betegner digtene som ”hymniske læsesalmer”. Og fortsætter: ”De er frie, ja tilmed løftede udtryk. – Men denne frihed, kan den komme til at ånde i en sangsalme i dag?”⁶ Hvad Brandt frygter, er, at teksterne vil blive stækkede i forvandlingen fra fri til bunden form inden for salmens formmæssige rammer. Men med denne bekymring viser Brandt tillige, at han ikke føler det unaturligt at skrive salmer. Tværtimod lægger hans kristne/religiøse livsindstilling op til at skabe og skrive inden for salme-genren. Brandt kan med andre ord ikke betegnes som en digter, der udtrykker ”det isolerede jeg's kristusoplevelse uden erfaret fællesskab.” Men forfatteren er på samme tid bevidst om tidens almene forhold til fællesskabet. Som det videre hedder i ”Argument”: ”Paradoksalt forekommer det mig, at det er det fælles, der er blevet ensomt” (s. 64). Hermed tilkendegiver forfatteren sit dialogisk-dialektiske virkelighedssyn. Trangen til at hylde skabelsen eksisterer side om side med erkendelsen af fællesskabets hjemløshed i den moderne tidsalder. Det er i *mødet* mellem fællesskab og

ensomhed, tro og tomhed, at Jørgen Gustava Brandts religiøse digtning udfolder sig. Og det er dette dialogiske syn, der modsiger Torben Brostrøms forestilling om den moderne salmeskrivnings vilkår og muligheder.

Tænk, at livet koster livet!

Jørgen Gustava Brandts salme ”Tænk, at livet” benyttes meget i Den Danske Folkekirke, og dens popularitet modsiger forfatterens bekymring for tekstens evne til at ånde. Første vers lyder:

*Tænk, at livet
koster livet!
Det er altid samme pris!
Kom med glæde!
Vær tilstede!
Tanken spreder øjets dis;
Rigt og bredt går livet ned
i evighed.⁷*

Salmens indgang er den på én gang paradoksale og forunderlige erkendelse, at livet koster livet. Teksten opfordrer os til at tænke tanken, at døden er en del af livet, og at vi engang skal dø. Hvad det derfor gælder om, er at være til stede her og nu: ”Kom med glæde!/ Vær tilstede!”. For tanken om nærvær klarer blikket på verden – ”Tanken spreder øjets dis” – og forener mennesket med det evige nu: ”Rigt og bredt går livet ned/ i evighed.”

Det er Jesu Bjergprædiken med dens bud om ikke at bekymre sig for dagen i morgen, der ligger til grund for dette livssyn.⁸ Det moderne menneskes bekymringer drejer sig dog mindre om mad og klæder og mere om den generelle følelse af tomhed, der dræner tilværelsen og skaber fravær.⁹ Nærværet, derimod, får livet til at opstå på ny. Som det hedder i andet vers:

*Stjernestunder,
livets under,
luft og smag og syn er nyt!
Blodet bruser,
løvet suser,
havets rum er højt og lydt!
Mærk: alt liv går udad! – Giv!
For tro er liv. (s. 35)*

Mennesket opstår mirakuløst i det nære nu, og livet overvinder døden som udtryk for fraværet, tomheden og ligegyldigheden. Himmel og jord forenes i sansernes fornyelse, og indre og ydre mødes i den universelle og kosmiske samtale. Gentagelsen af nærværet – opstandelsen i livet – er synonym med mødet, fællesskabet og den altfavnende dialog mellem fjernt og nært, himlen og det hverdagslige, som bringer jeget livsglæde og et opløftet sind. Som det hedder i tredje vers:

*Høje himle
fyldt med svimle
fuglefløjt i morgenvind –
Og i suset
gennem huset
jordisk balsam til mit sind!
Fuglen i mit eget bryst
må slå med lyst! (s. 35)*

Den universelle udveksling mellem himmel og jord, Gud og menneske, er i det hele taget kendetegnende for salmen. Og man kan følgelig konstatere, at ”Tænk, at livet” ikke tilhører den kategori af salmer, som litteraturkritikeren Erik Skyum-Nielsen refererer til i en artikel om det 20. århundredes salmedigtere og rumdimensionen i moderne salmer.¹⁰ Ifølge Skyum-Nielsen er det nære, jordiske rum blevet et kaotisk, forvirrende og gudsforladt sted, som moderne salmedigtere enten springer helt over eller beklipper, så modernitet og naturvidenskab lades ude af syne. Skyum-Nielsen inddrager i den sammenhæng Ole Sarvigs digt ”Vaagen nat” (*Grønne Digte*, 1943), som ganske vist ikke er en salme, men som i Skyum-Nielsens øjne inddrager rummet, som var teksten en ældre salme. Om digtet skriver Skyum-Nielsen:

Sarvig har her placeret sig mellem jorden og himlen, på samme sikre/usikre sted som Brorson og siden Grundtvig. Han har hele rummet med, fra menneskekroppen op til himlen, med planeter og stjerner. Og han forsøger ikke at skjule selve den gysen over for verdensrummet, der hører menneskelivet til, og som på et alment eksistentielt plan stadig er til stede i dag, uantastet af såvel videnskabstroen som byens materielle rum. Nogen salme er digtet langt fra [...]. Men selv om vi har at gøre med en religiøst stemt lyrikers ån-

*delige papirvers, fornemmer vi det store salmesus i digtets rumlige komposition.*¹¹

Det er samme salmesus, man fornemmer i Jørgen Gustava Brandts rumlige komposition. Som Sarvig har også Brandt placeret sig mellem jorden og himlen uden forsøg på at skjule menneskelivets gysende faktum: at livet en dag har ende. Døden og afslutningen – det store mørke rum – betragtes netop *ikke* som en grim dualisme, et ugræs i menneskelivet, der hurtigst muligt bør luges bort og fortrænges, men ses derimod som en naturlig og reliefsættende del af livet. Som det mørke, der får lyset til at lyse – og derfor den store glæde:

*Høje drømme!
Dybe strømme
gynger i hvert åndedrag,
sangen svinger
vide vinger
over jorden med Guds dag.
Øjets glans er kroppens lys –
Føl livets gys! (s. 35)*

”Drømme” rimer på ”strømme”, og udvekslingen mellem ånd og krop mødes i blodet – åndedraget – som giver luft til sangen og løfter den i lovprisningen af Guds dag. Og alt dette strømmende, vibrerende og lysende liv fører til opfordringen: ”Føl livets gys!” Livsglæden kommer ligeledes til udtryk i det følgende vers, hvor hengivelsen til livet skildres som en dans:

*Leve livet!
Ført af livet,
som er eet i sjæl og krop,
må vi sanse,
må vi danse
glædens ord i spring og hop.
Takke Gud med lovsangs lyd
i salig fryd – (s. 36)*

At leve livet og blive ført af livet er tilværelsens dobbelthed. Hvert menneske bidrager som et selvstændigt led i den universelle dans og bevægelse. Og samtidig føres det af det givne og skabte – kroppen og tiden som billede på Guds Skaberværk. Dansen som metafor for livets rytme er et genkommende billede i Jørgen Gustava Brandts digtning. Et centralt eksempel på danse tematikken er afsnittet ”Dans” fra samlingen

Hop (1982). I det indledende digt ”Bestemmelse” hedder det:

*Som at træde en dans
og være til i rytmen, nærværende,
er en bevægelse mod helheden, det sluttede,
som man træder ind,
– sådan er hvert skridt, jeg tar,
i hengivelse til bevægelsen
på samme tid komplet selvrealisering
og selvforglemmelse
i tillid til helheden
på vej mod helheden,
som er identisk med min tro*¹²

I en note til samlingen sætter forfatteren ordet ”hop” i sammenhæng med ”håb”.¹³ Altså en allusion til troen og tillidens glæde og håb. Og samme betydning går igen i salmen: ”glædens ord i spring og hop.” Men ikke kun ordvalget, også selve bevægelsen fra opfordringen om at være til stede i livet til indtrædelsen i hengivelsens dans med himlen, jorden, dyret og medmennesket går igen som linje og komposition i salmen. Som det videre hedder:

*Hver fornemmer,
jeg ’ets tremmer
rykkes ud i pause-ro.
Hvert et skridt, du
tar så frit nu,
er identisk med din tro.
Tyst i midten væksten står
med livets vår. (s. 36)*

Udgangspunktet for digtet og salmen er således sammenfaldende: jeget rykkes ud af individets isolation og indadvendthed ved at indgå i dansens ro, fællesskab, udadvendthed og tro. Eneste forskel er bevægelsen fra ”jeg” til ”du”. Men som Brandt udtrykker det i ”Argument”: ”Mine salmeforsøg er ikke personlige bekendelser. Når der sommetider står jeg, menes der vi. For jeg antager dette fællesskab. Som én ud af menigheden har jeg prøvet at skrive for menigheden. Vi kan måske synge sammen.” (s. 64). Det er imidlertid sigende, at Brandt netop benytter ordet ”du” og ikke ”vi” i salmens sjette vers. Ordvalget kan tolkes som en bevidst henvendelse til hin enkelte, der i mødet med salmens opfordring til at tænke på, at livet koster livet, selv gennemlever

en personlig erfaringsbevægelse fra jeg-isolation til du og fællesskab i troen på Ordet. Henvendelsen til et "du" peger således på et møde – ansigt til ansigt – med et andet menneske, og det personlige perspektiv er med til at nuancere fællesskabs-forståelsen i salmen. En forståelse af det fælles, der – paradoksalt nok – kan minde om Søren Kierkegaards opfattelse af "hiin Enkelte". Brandt var meget optaget af Kierkegaard i sin ungdom, og selv om han siden pegede på andre filosofiske inspirationskilder – ikke mindst Martin Buber – er det givende at inddrage Kierkegaard i forbindelse med den grundlæggende dialektiske tankegang i Brandts digtning. Om "hiin Enkelte" hedder det hos Kierkegaard i *Om min Forfatter-Virksomhed*:

Bevægelsen er atter her: at komme til det Eenfoldige, Bevægelsen er: fra Publikum til "den Enkelte". Religieust er der nemlig intet Publikum, men kun Enkelte; thi det Religieuse er Alvoren, og Alvoren er: den Enkelte, dog at ethvert Menneske, ubetinget ethvert Menneske, som han jo er det, kan være, ja skal være den Enkelte. [...]

Og forsaavidt der, religieust, er "Menighed", da er dette et Begreb, som ligger paa den anden Side af "den Enkelte", og som for Alt ikke maa forvexles med, hvad der politisk kan have Gyldighed, Publikum, Mængde, det Numeriske o.s.v.¹⁴

Kierkegaards forståelse af menigheden og fællesskabet er således, at vejen dertil må gå gennem den enkelte. For kun i mødet med den enkelte findes den alvor, der ligger til grund for det religiøse. Den enkelte er med andre ord udgangspunktet for det fælles. For fællesskabet forstået som en enhed, et publikum og et antal ophæver alvoren og forvandler mennesker til en ansvarsløs masse. Derfor må Kierkegaard tale om menigheden som en størrelse, der "ligger paa den anden Side af 'den Enkelte'". For den enkelte er selve grundlaget og fundamentet for den religiøse alvor. Med denne opfattelse af det fælles retter Kierkegaard en skarp kritik mod enhver form for institutionalisering, politisering og ideologisering af det religiøse. For det religiøse er alvor, og alvor har intet med massebevægelser at gøre. Nu skulle man tro, Kierkegaard og Torben Brostrøm ville være rørende enige om salmeskrivningens umulige vilkår i det 20. århund-

rede, hvor det enkelte jeg er blevet adskilt fra helheden og ikke mere tror på fællesskabet. Men Kierkegaards kritik retter sig netop ikke mod det enkelte jeks mulighed for at nå den religiøse alvor, men mod tiden og fællesskabets *mangel* på alvor. Og derfor Kierkegaards digteriske og teologiske forsøg på genvindelsen af det religiøse, som er identisk med bevægelsen "at komme til det Eenfoldige" – at bevæge sig fra det alvorsløse fravær til det religiøse nærvær.

Samme kritik lå til grund for Jørgen Gustava Brandts replik mod Torben Brostrøms definitive udsagn. Som Brandt udtrykte det: Kan oplevelsen af vækst (og håb) ikke *føre* til betragtning og bekendelse? Kan den enkeltes oplevelse af fylde og nærvær ikke – med tiden – føre til religiøst fællesskab? Brandt giver sit positive svar i "Tænk, at livet", og bekræfter den dialektiske bevægelse fra fravær til nærvær i salmens afsluttende vers:

*Godt, at livet
koster livet!*

Godt at synge dagens pris.

*Det er glæde,
alt tilstede,*

i eet nu er paradiset!

Tørstende når roden ned

i evighed. (s. 36)

Det glædelige budskab i Brandts salme er med andre ord oplevelsen af Guds nåde og nærvær. En nåde, som imidlertid kun erfares af det menneske, der har forstået tilværelsens – religiøse – alvor: at livet koster livet. Vi lever ikke evigt, men har mulighed for at opleve evigheden i det nærværende nu. Dette er salmens dobbelthed og dialektik. Brandts religiøsitet er følgelig nært forbundet med opstandelsestanken, som rummer muligheden for – til stadighed – i troens alvor at overvinde døden i livet. Og denne opstandelsestanke sætter sig igennem i sprogets imperativer: "Tænk, at livet" [...] "Kom med glæde!" / Vær tilstede!". Digteren ønsker at vække os med sin religiøse begejstring, ruske os til live igen og invitere os ind i sangens og troens fællesskab. Og det lykkes.

Hør himmelsus i tredje time

Det er med andre ord både tanken og sproget, der sætter salmens udsagn. Og samme – modernisti-

ske – dobbelthed går igen i Jørgen Gustava Brandts pinsesalme ”Helligåndens komme” – også kaldet ”Hør himmelsus i tredje time!”. Salmen indledes med endnu en imperativ:

*Hør himmelsus i tredje time!
Det lyder sært for hver især,
vindklokker gir sig til at kime
med Helligånden – ganske nær.
I guldsvær daler himlens due
på pinsemorgens grønne vind,
og Åndens ild i purpurlue
igennembrænder vore sind!¹⁵*

Af digteren opfordres vi til at lytte til himmelsuset i tredje time. For med apostlene kan vi alle genopleve Helligåndens komme. Vi er nemlig fælles om pinseunderet, selv om det ”lyder sært for hver især”. Salmen tager således udgangspunkt i Apostlenes Gerninger, men gør samtidig den bibelske fortælling til et fælles anliggende ved brugen af nutid og ved personliggørelsen af underet. Og denne evne til at gøre det kristne mirakel til en sanselig og nærværende oplevelse går igen i andet vers:

*Så mærk det synge gennem blodet!
Hør Helligåndens fællessprog!
Det genoprejser hjertemodet
og lutrer sjælen i et fóg.
Ved Guds forladelse alene
kom vi omsider til os selv.
Så føl, miraklet må forene!
Se, flammen går fra sjæl til sjæl! (s. 27)*

Det er apostlenes ”fællessprog”, som resultat af Helligåndens komme, der er udgangspunktet for verset. Men samtidig er det livskraften, som pinsemiraklet vidner om og bibringer det menneske, som lytter og er tilstede i nuet. Det er således menneskets lydhørhed over for pinsens budskab om fred, fællesskab og fordragelighed, der får underet til at opstå i det nærværende. Som det hedder i tredje vers:

*Så mødes fremmede i gensyn,
så glemmes lede, nid og nag.
Vort broderskab er uden hensyn.
Vort had fordamper pinsedag.
Her slettes sporet efter døden,
fortrydelsens og angstens byld!*

*– Stor tak! – For troen er fornøden,
at vi kan leve med vor skyld. (s. 27)*

Troen er med andre ord dobbelt. Det er ikke blot fællesskab, gensyn og opstandelse i livet, men også tilgivelse. Og det er taknemmeligheden for kristendommens livskraftige og dialektiske rummelighed og fællesskab, som salmen understreger i fjerde og sidste vers:

*Her er vi lige, hvor vi bænkes
og løfter sindets tomme skål,
så Kristi nåde nu må skænkes
til Åndens fest i bredfuldt mål.
Forsoner i vor brødres soning!
Dit rige står iblandt os her,
og med passionens skjulte kroning
er ingen sjæl alene mer! (s. 27)*

Verset henviser til menneskets sjæl som en skål, Kristus fylder med sin ånd og nåde. Og samtidig får man associationer i retning af pinsefrokoster, hvor folk bænkes om et bord og et glas. Denne forening af religiøst symbol og hverdagslige skildringer er imidlertid karakteristisk for Jørgen Gustava Brandts digtning. Og pinsesalmens forening af det universelle og jordiske bliver da også bekræftet af digteren selv i erindringsbogen *Mit Liv*, som udkom i 2007, året efter Brandts død i december 2006. Her fortæller han om salmens tilblivelse og skriver bl.a.:

Vores sang kombinerede dansk sommerlig pinsestemning med det bibelske pinseunder på mildere måde. Den blev en slags viseagtig salme, – der godt kunne ledsages af en lille dram.¹⁶

Vorherre tar de små i favn

Den tredje og sidste salme – ”Vorherre tar de små i favn” – er en dåbssalme. Salmen lyder:

Vorherre tar de små i favn,
dem skal I ikke hindre!
Det er jo Jesu blik, vi ser
i barneøjne tindre!

For i Guds hånd og i Hans ånd
er menneskene lige,
og genfødt nu ved ord og vand
tilhører du Guds rige.

Barnlille, Gud omarmer dig
og løfter dig i dåben,
for du blev døbt i Jesu navn,
og livets dør står åben.

Vi magter ikke livet selv,
men legemligt er Ordet
tilstede: Gud forbarmer sig
i Krist ved nadverbordet.

Du lille barn, vær hjemme her
i kirkens lyse indre,
hvor pagtens ord, trods alt der sker
på jord, skal overvintre!

Så tar vi vare på de små,
den gode Gud har givet.
Dem følge tillid, mod og tro,
at de må leve livet!¹⁷

Ordene i teksten spiller på dåbsritualet – ”lad de små børn komme til mig, dem må I ikke hindre..”. Og spejlingen af det digteriske og kristne sprog peger på den bevægelse, som salmen ønsker at udtrykke: At Jesus gør sig til eet med os i dåben. Der er atter tale om en overensstemmelse mellem form og indhold, der korresponderer med den moderne digtning. Samhørigheden og sammensmeltningen mellem mennesker og Kristus sker ikke kun på det indholdsmæssige plan, men også i selve sproget, og salmen udtrykker dermed en troskab mod forkyndelsen i sin kompositoriske fremstilling af dåben. Det kristne vokabularium får nyt liv i sprogets gentagelse af traditionen, og den moderne salme udpeger sproget som det rum, hvor det menneskelige og kristne kan mødes. Eller som Jørgen Gustava Brandt selv formulerer det i salmen: ”Vi magter ikke livet selv,/ men legemligt er Ordet/ tilstede: Gud forbarmer sig/ i Krist ved nadverbordet.”

Sproget er således blevet det fælles rum, hvor vi mødes. Og det er i mødet med Ordet, at vi har mulighed for at gentage umiddelbarheden, naiviteten og den kristne kærlighed. Denne dialektiske intensión ligger bag megen moderne poesi: at gøre det der først var fremmed til mit eget. At tolke verden og forvandle indtrykket til personlig forståelse i sproget. Og Brandts salmer kan da også læses som forsøg på at gentage en mening

og en værdi – den religiøse – i et fælles sprogligt rum, hvor vi kan mødes i tolkningen og oplevelsen af ordet.

Gjentagelse og gentagelse

I erindringsbogen *Mit liv* vender Jørgen Gustava Brandt tilbage til sine salmeforsøg, og her hedder det bl.a.:

Jeg gik til mine salmeforsøg som en indøvelse. En opgave. Jeg indlod mig på den med fynd og klem – efter nogle kredsende anslag og optakter. Der er – og det tror jeg faktisk, – en anden naivitet i os hinsides refleksionen. Kan man nå til den umiddelbarhed bliver alting på en ny måde forunderligt. På sin vis gennem selvforglemelse. Og det viser sig, at man ikke behøver alt muligt. Så abstrakt det metafysiske vokabularium end lyder, rækker en transcenderende drift ud over os selv – ligesom poesien, som jeg ikke forveksler med gud.

[...] Det drejede sig i grunden ikke, i hvert fald i mindre grad, måske digterisk set slet ikke, om min tro. Men om en i tekstlig henseende mulig udtrykkets troskab mod forkyndelsen og de former i hvilke den finder sted.¹⁸

Det er en slags ’indøvelse i kristendom’, som Brandt formulerer i denne passage. Og det synes da også at være Søren Kierkegaards værk, som Brandt henviser til i stykket. Med *Indøvelse i Christendom* (1850) lader Kierkegaard pseudonymet Anti-Climacus skildre, hvad det vil sige at være kristen. For Anti-Climacus er kristendom basalt set jordisk lidelse, fordi verden korsfæster kærligheden – Kristus – og råber leve for Barabbas.¹⁹ Hvad det i den kristne indøvelse gælder, er at påtage sig opgaven at blive som barn igen. For kun barnets hjerte evner at gentage den kristne kærlighed. Eller som Anti-Climacus formulerer det:

For at indgaae i Himmeriges Rige maa man blive Barn igjen; men for at Ens Liv kan udtrykke, at man er indgaaet i Himmeriges Rige, maa man anden Gang blive Yngling. At være Barn og at være Yngling, naar man er det, det er let nok; men anden Gang – den anden Gang det er det Afgjørende. At blive Barn igjen, at blive til Intet, uden al Selviskhed; at blive Yngling igjen: uagtet

*man er blevet klog, klog af Erfaring, klog paa Verden, at foragte at handle klogt, at ville være Ynglingen, at ville bevare Ynglingens Begejstring frelst i al dens Oprindelighed, at ville gjennemkæmpe den [...] – ja det er Opgaven.*²⁰

Det er gentagelsen af kærligheden, umiddelbarheden og nærværet, som Anti-Climacus ser som den afgørende opgave for den kristne. Men denne opgave må nødvendigvis tage udgangspunkt i tabet. For de fleste vokser fra barndommen og ungdommens umiddelbarhed, begejstring og nærvær. Derfor må gentagelsen af det tabte da også ses i sammenhæng med Kierkegaards generelle dialektiske forståelse, som den kommer til udtryk i værket *Gjentagelsen* (1843), hvor det hedder:

*Gjentagelsens Dialektik er let; thi det, der gjentages, har været, ellers kunde det ikke gjentages, men netop det, at det har været, gjør Gjentagelsen til det Nye.*²¹

Gentagelse skal altså forstås som en ny handling i tid; genvindelsen af det tabte i det nærværende.²² Der er således tale om et nyt indhold som følge af udvekslingen og dialogen med tiden, der står i modsætning til repetitionens mangel på foranderlighed. Og det er denne gentagelse, som er det afgørende i den kristne indøvelse, ifølge Kierkegaard.

Når Jørgen Gustava Brandt taler om ”en anden naivitet i os hinsides refleksionen”, kan det sættes i sammenhæng med Kierkegaards opfattelse af den ”anden Gang”. Og Brandts nuancering af bevægelsen, som han formulerede på følgende måde: ”Kan man nå til den umiddelbarhed bliver alting på en ny måde forunderligt. På sin vis gennem selvforglemmelse.” – ja, den lægger sig tæt op ad Kierkegaards forestilling om gentagelsen af umiddelbarheden.

En afgørende forskel på Kierkegaards *Gjentagelse* og Brandts *gentagelse* er imidlertid sprogets betydning. Hos Kierkegaard sættes der skel mellem sprog og virkelighed, mens sproget for Brandt er det virkelige mødested mellem jeg og verden. *Gjentagelsen* for Kierkegaard er handlingen hinsides sproget, mens gentagelsen for Brandt er det sproglige møde. Så selv om Ki-

erkegaard og Brandt er fælles om den dialektiske tidsforståelse, er opfattelsen af gentagelsens rum altså alligevel vidt forskellig. Brandts gentagelsesforestilling er lig med gentagelsens poesi.

Og det formmæssige rum for gentagelsens poesi er bl.a. salmen. For salmen rummer en mulighed for en genvunden selvforglemmelse i selve formens fordring til digteren om ”udtrykkets troskab mod forkyndelsen og de former i hvilke den finder sted.” Ifølge Brandt er det altså ikke digterens tro, der er det afgørende i en moderne salme, men selve sprogets evne til at udtrykke forkyndelsen. Og denne pointering af sprogets betydning, af sammenhængen mellem form og indhold, er – ligeledes – modernismens credo. Som Torben Brostrøm har defineret det: ”Det der kaldes modernisme, understreger altid sin karakter af kunst. Derfor begynder den gerne i skriften.”²³

Hos Jørgen Gustava Brandt spores der således en tæt forbindelse mellem den moderne digtning og den moderne salme-forståelse. Sproget er omdrejningspunktet i begge udtryksformer, og det er i sprogets kraft og præcision, at troskaben udtrykkes. Uanset om blikket er rettet mod den splittede og fragmenterede storbytilværelse eller orienteret mod den kristne forkyndelse. Som Brandt replicerede i forbindelse med forslaget til *Den Ny Salmebog*: ”En god salme kan ikke være et dårligt digt. Et dårligt digt kan ikke være en god salme.”²⁴

Men *samtidig* ser Brandt et potentiale i salmen, som *ikke* er til stede i den moderne digtning. Salmens formmæssige krav om troskab mod forkyndelsen fordrer en selvforglemmelse og et pejlepunkt, der er rettet mod noget andet end jegets egne følelser og tanker. Og det er denne formmæssige *retningsangivelse*, som Brandt ser som en frugtbar mulighed for at overskride jeg-isolationen, selvbevidstheden og refleksionen og nå det fælles – det kristne – uden at gå på kompromis med det moderne: sproget og kunsten.

Denne nære forbindelse mellem sprog og kristendom kommer ligeledes til udtryk i en anden salme fra *Giv dagen dit lys* – ”Muren er sin egen skrift” (”Vinduesmorgensang”). Salmen lyder i sin helhed:

*Muren er sin egen skrift,
og træets bark er sprog,
bølgens arabesk i drift
et digt i tidens bog.*

*Se! – hvert tegns uendelighed,
et nu, som bare er!
Noget er! – Jeg undres ved
alt liv, der råber: Vær!*

*Skjulte Gud! – I Jesu ord
er verden ny og kær!
Bøn er tak, og sang er tro –
Så vær os hjertenær!²⁵*

Salmens første vers beskriver den menneskeskabte og naturskabte væren: muren og barken, der taler for sig selv ved blot at være mur og bark. Bølgen 'taler' et andet sprog, da den er forbundet med en bevægelse og en tidsfaktor. En formfuldendt bevægelse i "tidens bog." Men også bølgen er umiddelbar væren.

I andet vers karakteriseres denne umiddelbare og uendelige væren, som "et nu, som bare er!" Og al denne væren, alt dette umiddelbare liv, forbløffer, overrasker og undrer jeget. "Noget er", og det opfordrer til nærvær ved sin blotte eksistens.

I tredje og sidste vers hedder det, at disse mangfoldige udtryk for nærvær – muren, træet, bølgen – er Guds værk, men at Gud skjuler sig i skaberværket. Til gengæld bliver Han synlig og taler til os gennem Jesus. Verden bliver ny i Jesu ord, og gennem bønner og sangen kan vi takke for Guds skaberværk og bede til, at Gud må stå os nær. "Vær" rimer på "kær" og "nær", og rimet angiver polariteten i salmen: det værende over for Guds kærlighed og nærhed i Jesus. Og det værendes 'tegnssprog' over for Guds sprog gennem Jesus.

Alt er således sprog, synes Jørgen Gustava Brandt at sige. Men salmens sprog er fællessangen, det fælles kristne rum, hvor vi kan mødes og overvinde ensomheden – for en stund. Så mærk det synge gennem blodet!

Litteraturliste

- Andersen, Lisbeth Smedegaard: Bristefyldt af sang. Om nyere salmedigtere, Kbh. 1989.
- Andersen, Lotte Thyrring: "Jørgen Gustava Brandt", Danske digtere i det 20. århundrede, bind II, (red.) Anne-Marie Mai, Kbh. 2000-2002.
- Andersen, Lotte Thyrring: Gentagelsens poesi. Virkelighedsopfattelsen i Jørgen Gustava Brandts digtning, Kbh. 2003.
- Andersen, Lotte Thyrring: "Godt at synge dagens pris. Om Jørgen Gustava Brandts salmedigtning og poesi", Geni og apostel. Litteratur og teologi, David Bugge (red.), Kbh. 2006, s. 139-150.
- Brandt, Jørgen Gustava: "En bjergblomst", Heretica, nr. 5, 1952, s. 448-49.
- Brandt, Jørgen Gustava: Her kunne samtale føres, Kbh. 1978.
- Brandt, Jørgen Gustava: Vente på et pindsvin. Broget prosa, personlige essays, Kbh. 1981.
- Brandt, Jørgen Gustava: Hop, Kbh. 1982.
- Brandt, Jørgen Gustava: Hvad angår poesi, Kbh. 1982.
- Brandt, Jørgen Gustava: "Lovprisning for fuld udblæsning" (interview i anledning af Giv dagen dit lys), Kristeligt Dagblad, 8. marts 1986.
- Brandt, Jørgen Gustava: Giv dagen dit lys, med melodier af Ole Schmidt, Kbh. 1986.
- Brandt, Jørgen Gustava: "Argument. Lidt om mine forsøg på at skrive salmer", i Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster stift, Nykøbing 1993, s. 52-66.
- Brandt, Jørgen Gustava: "Min forsøg på at skrive salmer", Tredjedagens lyse rum. 12 salmedigtere fra vor tid, Vita Andreasen og Bent Andreasen (red.), Kbh. 2001.
- Brandt, Jørgen Gustava: Mit liv. 387 erindringer, Kbh. 2007.
- Brostrøm, Torben: Versets Løve-manke, Kbh. 1960.
- Brostrøm, Torben: Modernisme før og nu, Kbh. 1983.
- Det Nye Testamente, Det Danske Bibelselskab, Kbh. 2004.
- Et kor af stemmer. Tematiske læsninger i salmebogen, Kirsten M. Andersen (red.), Kbh. 1997.
- 100 salmer. Et salmebogstillæg, Kirsten Nielsen, Mads Djernes og Morten Skovsted (red.), Eksistensen 2016.
- Kierkegaard, Søren: Gjentagelsen. Et Forsøg i den eksperimenterende Psychologi (1843), Søren Kierkegaards Skrifter, bind 4, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Kbh. 1997.
- Kierkegaard, Søren: Indøvelse i Christendom (1850), Søren Kierkegaards Skrifter, bind 12, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Kbh. 2007.
- Kierkegaard, Søren: Om min Forfatter-Virksomhed (1851), Søren Kierkegaards Skrifter, bind 13, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Kbh. 2009.
- Lissner, Holger: "Om at skrive salmer i skyggen af de store digtere", Foredrag afholdt ved et tværfagligt symposium om poesiTEOri på Det Teologiske Fakultet i Aarhus d. 9. november 2007.
- Nielsen, Kirsten: Der flammer en ild. Guds billeder i nyere danske salmer, Kbh. 2007.

- ¹ Jørgen Gustava Brandt: "En bjergblomst", *Heretica*, nr. 5, 1952, s. 448-49.
- ² Jørgen Gustava Brandt: "At trække vejret", *Hvad angår poesi*, Kbh. 1982, s. 169.
- ³ Følgende fremstilling af "Argument" har tidligere været bragt i artiklen "Godt at synge dagens pris. Om Jørgen Gustava Brandts salmedigtning og poesi", *Geni og apostel. Litteratur og teologi*, David Bugge (red.), Kbh. 2006, s. 139-150.
- ⁴ Jørgen Gustava Brandt: "Argument. Lidt om mine forsøg på at skrive salmer", i *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falster stift*, Nykøbing 1993, s. 53.
- ⁵ Torben Brostrøm: "Modernitetens salmedigtning", *Versets Løve-manke*, Kbh. 1960, s. 37.
- ⁶ Jørgen Gustava Brandt: "Om salmist-trangen og om Sankt Hans", *Vente på et pindsvin*, Kbh. 1981, s. 89.
- ⁷ Jørgen Gustava Brandt: "Tænk, at livet", *Giv dagen dit lys*, med melodier af Ole Schmidt, Kbh. 1986 (2. udgave 1991), s. 34.
- ⁸ Jf. Matt, kap. 6, 25-26, 34: "Derfor siger jeg jer: Vær ikke bekymrede for jeres liv, hvordan I får noget at spise og drikke, eller for, hvordan I får tøj på kroppen. Er livet ikke mere end maden, og legemet mere end klæderne? Se himlens fugle; de sår ikke og høster ikke og samler ikke i lade, og jeres himmelske fader giver dem føden. Er I ikke langt mere værd end de? [...] Så vær da ikke bekymrede for dagen i morgen; dagen i morgen skal bekymre sig for det, der hører den til. Hver dag har nok i sin plage." *Det Nye Testamente*, Det danske Bibelselskab, Kbh. 2004.
- ⁹ Jf. Brandts salme "Fri os!", hvor første vers lyder: "Herre og Mester,/ fri os fra døden i livet!/ Når vi i tiden/ sløve tar alting for givet." (*Giv dagen dit lys*, Kbh. 1986, 2. udgave 1991, s. 43).
- ¹⁰ Erik Skyum-Nielsen. "Når skaberværket skrumper ind. Om salmebogens rum-dimension", i *Et kor af stemmer. Tematiske læsninger i salmebogen*, Kirsten M. Andersen (red.), Kbh. 1997.
- ¹¹ *Ibid.*, s. 265-66.
- ¹² Jørgen Gustava Brandt: "Bestemmelse", *Hop*, Kbh. 1982, s. 43.
- ¹³ I noten hedder det: "Lidt drilagtigt er det, og måske værd at tage med, at ordet hop kan være i familie med ordet håb. Vi lever på lykke og fromme." (Jørgen Gustava Brandt: *Hop*, Kbh. 1982, s. 101).
- ¹⁴ Kierkegaard, Søren: *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851), *Søren Kierkegaards Skrifter*, bind 13, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Kbh. 2009, s. 17.
- ¹⁵ Jørgen Gustava Brandt: "Hør himmelsus i tredje time!" ("Helligåndens komme"), *Giv dagen dit lys*, med melodier af Ole Schmidt, Kbh. 1986 (2. udgave 1991), s. 26-27.
- ¹⁶ Jørgen Gustava Brandt: *Mit liv. 387 erindringer*, Kbh. 2007, s. 652. I samme værk skildrer Brandt baggrunden for sin salmedigtning samt tilblivelsen og modtagelsen af værket – se s. 650-667.
- ¹⁷ Jørgen Gustava Brandt: "Vorherre tar de små i favn", *Giv dagen dit lys*, med melodier af Ole Schmidt, Kbh. 1986 (2. udgave 1991), s. 32-33.
- ¹⁸ Jørgen Gustava Brandt: *Mit liv. 387 erindringer*, Kbh. 2007, s. 651.
- ¹⁹ Søren Kierkegaard: *Indøvelse i Christendom* (1850), *Søren Kierkegaards Skrifter*, bind 12, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Kbh. 2007, s. 180.
- ²⁰ *Ibid.*, s. 191.
- ²¹ Søren Kierkegaard: *Gjentagelsen. Et Forsøg i den eksperimenterende Psychologi*, *Søren Kierkegaards Skrifter*, bind 4, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Kbh. 1997, s. 25.
- ²² Dele af følgende fremstilling af gentagelsen i Brandts digtning er fra min afhandling *Gentagelsens poesi. Virkelighedsopfattelsen i Jørgen Gustava Brandts digtning*, Kbh. 2003.
- ²³ Torben Brostrøm: *Modernisme før og nu*, Kbh. 1983, s. 7.
- ²⁴ Jf. Jørgen Gustava Brandts kommentar vedrørende forslaget til Den Ny Salmebog: "En idiotisk overvægt af middelmådighed", *Weekendavisen* 17-03-2000. Her kritiserer Brandt bl.a. kommissionen for manglende sproglig og litterær sans.
- ²⁵ Jørgen Gustava Brandt: "Vinduesmorgensang", *Giv dagen dit lys*, med melodier af Ole Schmidt, Kbh. 1986 (2. udgave 1991), s. 10.